

ALS STROPERERS ACHTER DE HAZEN EN KONIJNEN AAN

Monique Bestman & Perry Cornelissen

Eind vorig jaar inventariseerde de VZZ in opdracht van de afdeling Inrichting en Herstel van het Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA) hazen en konijnen in de uiterwaarden van de Waal. Er werd gebruik gemaakt van een lichtbak, een bekende methode om wilde dieren op hun plek te fixeren. De aantallen waren overweldigend. Aangezien de invloed van veel kleine grazers zeer groot kan zijn op hun leefomgeving, lijkt het zinvol hen niet te vergeten bij begrazingsonderzoek.



De invloed van kleine grazers op de vegetatie kan aanzienlijk zijn, als ze maar met velen zijn!
Foto C. Achterberg

van hoge waterstand. Een mooie gelegenheid om met natuurontwikkeling te beginnen, alleen mag het één het ander niet gaan tegenwerken. Het is dus niet de bedoeling dat de opnieuw ingerichte uiterwaarden dichtgroeien met bos. Grote grazers als paarden en runderen worden ingezet om de bosvorming tegen te gaan.

De laatste jaren blijkt echter steeds meer dat de effecten van hazen en konijnen bepaald niet te verwaarlozen zijn. Vanwege hun afmetingen en door hun stiekeme levenswijze worden ze makkelijk over het hoofd gezien. Maar veel kleine selectief etende mondjers kunnen samen wel eens een heel grote bek hebben. Dit bleek bijvoorbeeld in Australië, waar in 1996 het RHD-virus werd geïntroduceerd om konijnen te bestrijden. Het resultaat na 16 maanden was niet alleen 95% minder konijnen. Ook plantensoorten die al 70 jaar niet meer gezien waren, doken weer op en het aantal kangoeroes, ook wel springhazen genoemd, verzesvoudigde (Drollette, 1997). In Engeland werd gezien dat na het uitbreken van myxomatose, waardoor eveneens het aantal konijnen decimeerde, een open graslandpark veranderde in een eikenbos met her en der open plekken (Dobsen & Crawley, 1994). Dichter bij huis blijken op de kwelder van Schiermonnikoog hazen de dienst uit te maken, ze remmen daar de snelheid van de vegetatie-uccessie (van der Wal, 1998).

Sinds de overstromingen van onze grote rivieren in 1995 wordt hard gewerkt aan de herinrichting van de uiterwaarden. Het verwijderen van de bovenste laag rivierklei en de aanleg van nevengeulen moet tot gevolg hebben dat er meer water opgevangen kan worden in tijden



Hazen en konijnen kun je (in open terrein) goed met een schijnwerper tellen, omdat ze als het ware even in het licht 'gevangen' blijven.

Foto Sim Broekhuizen

Begrazingsonderzoek

In de Afferdense en Deestse waarden, langs de Waal bij Nijmegen, voert het RIZA een begrazingsonderzoek uit. Nu men zich realiseert dat ook de kleinere grazers invloed zouden kunnen hebben, denkt men erover ook hen bij het onderzoek te betrekken. Om te bepalen of investeren in uitbreiding van het net opgestarte onderzoek zinvol is, werd de VZZ gevraagd een inventarisatie te maken van de hazen en konijnen in het onderzoeksgebied.

Methode

Bij een eerste bezoek overdag zagen we twee hazen en een konijn wegrekken. Dit wekte niet de verwachting dat er erg veel zouden zitten. De dieren kregen echter het voordeel van de twijfel, ze zijn immers vooral actief in de schemering. Inventariseren volgens de vangen-merken-terugvang methode zou zeer arbeidsintensief worden, evenals een drijfjacht-telling. Dat laatste zou bovendien zeer verstorend zijn. Het tellen van

keutels bleek op Schiermonnikoog weliswaar een goede maat voor het bepalen van de begrazingsdruk, maar het was moeilijk om er het aantal keutelaars mee te berekenen (Bestman & Keizer, 1997). De meest belovende methode leek vooralsnog het tellen met een lichtbak, een sterke schijnwerper. De methode is al naar volle tevredenheid gebruikt in Duitsland (Pegel, 1986), Engeland (Barnes & Tapper, 1985) en Frankrijk (Verheyden, 1991). Ook op de kwelder van Schiermonnikoog wordt hij al enkele jaren gebruikt (van Wieren, pers. med.). Het tellen van konijnen in de Hollandse duinen wordt gedaan vanuit een auto die met groot licht rijdt (Snater & Baeyens, 1995). Wat alle tellers in de literatuur gemeen hebben is dat ze, in vergelijking met ons gebied, op grote oppervlakken tellen en dat hun steekproeven alleen al groter waren dan ons hele gebied.



Hazen leven om de een of andere reden, wellicht gevoeligheid voor bepaalde parasieten, niet vaak in terreinen waar veel konijnen voorkomen. Foto Uwe Krüger

Telroute

Door en vlak om het gebied heen werd een route uitgezet die in twee richtingen te voet afgelegd kon worden. Om de 150 meter, de reikwijdte van onze schijnwerper, was een telpunt. Totaal waren er 26 punten, waarvandaan in een halve cirkel voor ons uit geschenen werd. Zo telden we alleen dáár waar nog niet gelopen (en dus verstoord) was. De tellingen werden verricht op acht avonden, tussen acht en tien uur, in november en december 1997.

Resultaten

Met de lichtbak ging er een wereld voor ons open. De aantallen dieren die we 's avonds zagen, waren niet te vergelijken met de hooguit drie vluchtende grazer-tjes van overdag. Het tellen was zeer eenvoudig. Hazen bleven vrijwel ongestoord in de lichtbundel zitten. Konijnen reageerden wel banger, maar renden ook pas weg als ze al een paar seconden in het licht zaten. Omdat de dieren nooit ver weg vluchtten, maar naar de dichtstbijzijnde dekking op hooguit 75 meter afstand, bleek de kans op het dubbeltellen van dieren erg

klein. In de loop van de tijd nam het aantal waargenomen dieren toe van circa 60 tot circa 150. Het is niet bekend waardoor dit veroorzaakt werd.

Op onze 'topavond' telden we 80 konijnen en 51 hazen. Wat zeggen deze getallen nu? Konijnen gaan niet verder dan 50 (Lange et al., 1994) tot 100 meter (Broekhuizen et al., 1992) van hun hol af. Met telpunten om de 150 meter komt het erop neer dat je ervan uit kunt gaan dat een konijn leeft op de plek waar je hem telt. Dat betekent dat het aantal van 80 konijnen (maximaal geteld op één avond) ook daadwerkelijk in ons telgebied moet leven. Het is alleen niet bekend hoeveel konijnen er tijdens het tellen nog in hun hollen zaten. Marijke Wallage-Drees (1986) noemde percentages van 10 tot 30% van de totale populatie die 's avonds tegelijk buiten zou zitten. Hazen hebben een leefgebied van 30 tot 40 hectare. Dat er zoveel hazen geteld zijn in een gebied van circa 90 hectare, komt door de grote overlap van de leefgebieden. Deze 51 getelde hazen gebruiken waarschijnlijk een groter gebied dan het telgebied.

Hazen en konijnen niet samen

De konijnen concentreerden zich duidelijk op andere graslanden in het gebied dan de hazen. Ook van het waddeneiland Schiermonnikoog zijn deze ver-

schillen in terreingebruik bekend (van der Wal, 1998). Wellicht heeft dit met gemeenschappelijke parasieten te maken, waarvoor hazen gevoeliger zijn dan konijnen (Broekhuizen, 1975, gecit. in van der Wal, 1998). In het verleden bleek dat op plaatsen, waar het myxomatose-virus veel slachtoffers maakte onder konijnen, bijvoorbeeld in de Kennemerduinen, het aantal hazen toenam (van der Wal, 1998).

Kleine grazers, grote gevolgen

Op onze 'topavond' telden we dus 80 konijnen en 51 hazen. Samen eten deze ongeveer evenveel als één koe (gegevens van Bestman & Keizer, 1997 gecombineerd met die van Kleiber, gecit. in Cheeke, 1987). Nu is niet alleen de hoeveelheid voedsel van belang, maar ook wát deze dieren eten. Als er in de winter sneeuw ligt, eten konijnen bijvoorbeeld veel boombast. Als de boom 'geringd' wordt, d.w.z. de bast rondom weggegeten, en al is die ring nog maar één centimeter breed, dan is dat het doodvonnis voor deze boom. In het onderzoeksgebied was te zien hoe kleine grazers de zaailingen van wilgen opaten. Elders in dit artikel werd het Engelse eikenbos al genoemd, dat ontstond na het verdwijnen van de konijnen (Dobsen & Crawley, 1994). De conclusie van deze inventarisatie is dus dat er dermate veel kleine grazers in het gebied leven, dat er effect verwacht kan worden op de vegetatie en dat het zeker zinvol is hen op te nemen in het begrazingsonderzoek. 



Het zijn niet alleen de grote grazers die boomgroei kunnen belemmeren. De winterse vraat van hazen en konijnen aan de bast van bomen kan leiden tot hun afsterven.

Foto Monique Bestman

Literatuur:

- Barnes, R.F.W. & S.C. Tapper, 1985. A method for counting hares by spotlight. *Journal of Zoology*, London 206(2): 273-276.
- Bestman, M. & R. Keizer, 1997. Draagkracht van de Oosterkwelder van Schiermonnikoog voor de haas (*Lepus europeus* (Pallas)). Doct.verslag Terr. Oecologie en Natuurbeheer, Landbouw Universiteit Wageningen.
- Broekhuizen, S., 1975. The position of the wild rabbit in the life system of the European hare. XII Congr. Intern. Union Game Biol..
- Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk en J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
- Dobsen, A. & M. Crawley, 1994. Pathogens and the structure of plant communities. *TREE* 9: 393-398.
- Drollette, D., 1997. Wide use of rabbit virus is good news for native species. *Science* 275.
- Kleiber, M., 1961. The fire of life: an introduction to animal energetics. Gecit. in: Cheeke, P.R., 1987.
- Rabbit feeding and nutrition, a series of monographs and treatises. Academic Press Inc., London.
- Lange, R., P. Twisk, A. van Winden en A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa, 1994. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
- Pegel, M., 1986. Systematische Untersuchungen über die Existenz- und Gefährdungskriterien einheimischer Wildtiere. Arbeitskreis Wildbiol. Jagdwiss. Justus-Liebig-Universität Giessen, H. 16.
- Snater, H. & G. Baeyens, 1995. Konijnen tellen in Hollands duin. *Zoogdier* 6(1): 15-19.
- Verheyden, C., 1991. A spotlight, circular-plot method for counting brown hares in the hedgerow system. *Acta Ther.* 36(3-4): 255-265.
- Wal, R. van der, 1998. Defending the marsh. Herbivores in a dynamic coastal ecosystem. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Wallage-Drees, J.M., 1986. Dag- en nachtkactiviteit bij konijnen en de relevantie voor de telmethode. *De Levende Natuur* 87(2): 40-45.

Monique Bestman, Rijnstraat 28,
3911 KS Rhenen, 0317-615445
(NL); Perry Cornelissen, RIZA-
IH, Postbus 17, 8200 AA Lelystad